

1. Харук А.І. Історія створення легких військово-транспортних літаків у конструкторському бюро О.К. Антонова // *Військово-науковий вісник*. – Львів: ЛВІ, 2007. – Вип. 9. – С. 173–183. 2. *История конструкций самолетов в СССР 1951–1965 гг.* / Е.В. Арсеньев, Л.П. Берне, Д.А. Боев и др.; Ред.-сост. Ю.В. Засыпкин, К.Ю. Косминков. – М.: Машиностроение, 2000. – 824 с. 3. Заярин В.М., Котлобовский А.В. Ан-2 над полем боя // *Авиация и время*. – 1995. – № 2. – С. 36–37. 4. Заярин В., Удалов К. Летающий везде, где есть небо // *Авиация и время*. – 2003. – № 2. – С. 4–24, 46. 5. Анисенко В.Г., Заярин В.М. «Восьмерка». Первый «летающий кит» Антонова // *Авиация и время*. – 1996. – № 3. – С. 18–20. 6. Харук А.І. Внесок конструкторського бюро О.К. Антонова у створення військово-транспортної авіації // *Вісник НУ “Львівська політехніка” “Держава та армія”*. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”. – 2006. – № 572 – С. 133–139. 7. Буцкий Е., Мороз С. Транспортный самолет Ан-12. – Казань: Вертикаль, 2004. – 88 с. 8. Совенко А.Ю., Заярин В.М. Ан-12: портрет в зрелом возрасте // *Авиация и время*. – 1995. – № 1. – С. 2–16. 9. Заярин В.М., Краснощеков А.Н. Античный герой XX века // *Авиация и время*. – 1997. – № 5. – С. 4–20. 10. Заярин В. Неприхотливый трудяга // *Авиация и время*. – 2002. – № 2. – С. 4–24. 11. Сидор М. Новий літак. Нове обладнання. Результат – оновлений ПвПУ // *Крила України*. – 2006. – № 7 (326). – 13–18 лютого. 12. Никифоров А. Ан30 в Афганистане // *Авиация и время*. – 1997. – № 1. – С. 25–34. 13. Никифоров А. "Блакитна стежка" // *Авиация и время*. – 1995. – № 5. – С. 1, 21. 14. Науменко А. Заглянуть за горизонт // *Авиация и время*. – 1995. – № 6. – С. 25–30. 15. Якубович Н.В. Транспортные самолеты Ан-72 и Ан-74. – М.: Моделист-конструктор, 2006. – 32 с. 16. Мараев Р. Реактивный вездеход // *Авиация и время*. – 2008. – № 3. – С. 4–20, 25–28. 17. *Авіабудування України: стабільний ріст, значні перспективи* // *Крила України*. – 2005. – № 2–3 (268–269). – 3–15 січня 2005 р.

УДК 94 (477) «1950-1964»

І.М. Стасюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

З ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ КДБ УРСР ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО РУХУ СЕРЕДИНИ 1950-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1960-х рр.

© Стасюк І.М., 2008

З’ясовується значення архівних джерел для вивчення історії боротьби Комітету державної безпеки УРСР проти українського національно-патріотичного руху середини 1950-х – першої половини 1960-х років.

The importance of archival documents to study history of fighting KGB USSR against Ukrainian national movement mid 1950’s – first half 1960’s are elucidated.

Сьогодні, коли Україна продовжує утверджувати себе на політичній арені світу як незалежна демократична європейська держава, перед національною історичною наукою стає все більш очевиднішим і значущим завдання ретельного дослідження нашого минулого. Глибоке та всебічне вивчення як окремих етапів, так і загалом боротьби українського народу за свободу все ще залишається пріоритетним напрямом науково-дослідницької діяльності сучасних українських учених. На перший погляд здається, що ця тематика вже себе вичерпала і достатньо добре висвітлена, але ґрунтовніше дослідження показує, що це не зовсім так. Проблема полягає насамперед у тому, що є ще чимало архівних документів, доступ до яких закритий.

Мета роботи – акцентувати увагу на необхідності та важливості використання у науково-дослідницькій роботі архівних джерел.

Дослідження теми боротьби органів державної безпеки УРСР проти українського національно-патріотичного руху в контексті відображення її у архівних матеріалах періоду середини 1950-х – першої половини 1960-х років вибрано не випадково. Саме у цей час відбулися значні зміни суспільно-політичного характеру, в результаті яких у Республіці розпочалися процеси лібералізації та демократизації. Саме у зазначений вище історичний період істотно змінилися стан, форми та методи боротьби українських патріотів за національно-політичні, соціально-економічні та культурні права свого народу. Саме у середині 1950-х – першій половині 1960-х років радянська влада проводила послідовну й цілеспрямовану роботу щодо остаточного знищення „українських буржуазних націоналістів”. Власне про все це й залишилася інформація у архівних матеріалах.

Перш ніж приступити до характеристики архівних документів, слід наголосити на важливих, з точки зору дослідника, моментах, які в загальних рисах дадуть уявлення про значення документальних джерел для неупередженого висвітлення боротьби органів державної безпеки УРСР проти українського національно-патріотичного руху післясталінського періоду. Наявність матеріалів з архівів дає змогу об’єктивніше аналізувати безліч деталей та нюансів у протистоянні КДБ Української РСР щодо розгортання українського національно-патріотичного руху. Всебічно висвітлити цю тему без використання документальних джерел, на думку автора, є фактично неможливо.

По-друге, аналізуючи ті чи інші факти, заходи влади, суспільні явища тощо, зафіксовані в архівних документах, треба мати на увазі, що вони можуть мати як об’єктивний характер, тобто коли подається дійсно достовірна інформація, так і суб’єктивний, завдяки чому тлумачення тих чи інших подій можуть мати перебільшений, перекручений, або й фальсифікований характер. Ці аспекти необхідно враховувати під час дослідження конкретно вибраних тем.

По-третє, цілком зрозуміло, що для всебічного вивчення історії боротьби КДБ УРСР проти українського національно-патріотичного руху в окреслений вище історичний період необхідно використовувати різнопланові документи з різноманітних архівів. За такого підходу картина протистояння влади, якій підпорядковувався КДБ, із учасниками визвольних змагань стає очевидно цікавішою, взаємодоповнювальною та фактологічно насиченішою. Не слід водночас забувати про ретельний аналіз документальних джерел з точки зору їх критичного осмислення, тобто врахування інформаційної якості, зіставлення наявних даних, своєрідності та специфічності матеріалів тощо.

Врешті доводиться з жалем констатувати, що сьогодні, на вісімнадцятому році незалежності України, доступ до окремих документів, що стосуються цієї проблематики, і досі обмежений через багато організаційних та моральних міркувань.

Переходячи до характеристики документальної бази статті, зауважимо, що значна кількість дійсно цінних, аналітичних матеріалів стосовно українського національно-патріотичного руху в УРСР досліджуваного періоду міститься у колишньому партійному архіві при ЦК КПУ – Центральному державному архіві громадських об’єднань України. Серед них особливо цікавими є матеріали з грифом «Тасмно», «Цілком тасмно», «Особлива папка» фонду № 1 Центрального комітету Компартії України. Такими, зокрема, є документи «Про стан та заходи подальшого поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях Української РСР», датований 1955 р. та «Про стан роботи органів державної безпеки Української РСР» від 1959 р. [1]. Ретельне вивчення цих архівних матеріалів дає змогу стверджувати, що вони являють собою аналітичні за характером і дуже цінні за значенням дані про діяльність КДБ при Раді Міністрів УРСР. Умовно ці документи можна розділити на три частини. У першій, зазвичай невеликій за обсягом частині наводиться інформація про успіхи органів державної безпеки у боротьбі проти «українських буржуазних націоналістів». В оригіналах це зафіксовано так: «Органи державної безпеки під керівництвом партійних організацій, спираючись на всебічну і активну підтримку трудящих, провели значну роботу з ліквідації керівних центрів ОУН, озброєних банд українських буржуазних націоналістів та оунівського підпілля» [2] (документ за 1955 р. – І.С.) та «Виконуючи вказівки партії, органи державної безпеки Республіки під керівництвом партійних органів і з допомогою населення на початку 1956 р. закінчили ліквідацію збройних банд і організованого підпілля українських буржуазних націоналістів» [3] (документ за 1959 р. – І.С.). У цій же частині

подані й інші важливі відомості щодо українського національно-патріотичного руху, зокрема кількісні показники. За даними КДБ при Раді Міністрів УРСР, впродовж 1954–1959 рр. у Республіці викрито та ліквідовано 183 націоналістичні та інші антирадянські угруповання, до кримінальної відповідальності за антирадянську діяльність притягнуто 1879 громадян, вжито «профілактичних заходів» щодо 1300 осіб. Окрім того, виявлено 46 антирадянських угруповань з числа інтелігенції та молоді, в яких налічувалось 245 осіб [4]. Зрозуміло, що наведена інформація має велике значення для неупередженого та об'єктивного відтворення окремого етапу вітчизняної історії, оскільки показує масштаби українського національно-патріотичного руху та загалом характеризує стан протистояння двох сторін – тоталітарної комуністичної влади та українських патріотів. Про цінність вказаних вище даних свідчить хоча б сам факт їх використання дослідниками як у загальних підручниках з української історії, наприклад „Історії України”, за редакцією відомого львівського ученого Ю. Зайцева, де зазначається, що „окремі збройні відділи підпілля у краї (на території Західної України – І.С.) діяли ще до середини 1950-х років” [5], так і в монографіях сучасних науковців, присвячених історії українського руху післясталінського періоду [6].

Друга частина характеризованих архівних документів являє собою доволі жорстку оцінку виявлених в ході перевірки упущень та недоліків роботи органів державної безпеки декількох областей Української РСР. Критично-викривальний характер дій КДБ простежується чи не в кожному новому абзаці доповідної записки. Ось декілька фрагментів з неї: «Незадовільно виконується поставлене ЦК КПРС перед органами державної безпеки найголовніше завдання...», «Комітетом державної безпеки при Раді Міністрів УРСР повільно вирішується завдання по створенню...», «На низькому рівні знаходиться робота з попередження...», «Розслідування вчинених терористичних актів ... ведеться поверхово і дуже повільно...» [7]. Звісно, у документах не залишилося поза увагою і питання протидії «ворожій» діяльності українських патріотів. Зокрема, у постанові ЦК КПУ від 1955 р. «Про стан та заходи дальшого поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях Української РСР» КДБ піддається критиці за несвоєчасне врахування змін у тактиці дій українських націоналістів [8]. «На низькому рівні, – зазначається в іншому документі, – знаходиться робота з попередження, викриття та прискіпання ворожої діяльності антирадянських елементів, насамперед українських та єврейських буржуазних націоналістів» [9].

У третій частині досліджуваних архівних матеріалів пропонуються заходи з посилення роботи органів державної безпеки Української РСР. Вони мають комплексний характер і спрямовані загалом на покращання діяльності КДБ. Відповідно до постанови ЦК КПУ від 11 квітня 1955 р., головним завданням органів державної безпеки вважалася повна ліквідація в найкоротший термін українського «буржуазно-націоналістичного підпілля» та недопущення будь-яких спроб створення нових націоналістичних та інших антирадянських груп [10]. В цьому так само, як і в інших документах, запропоновані конкретні заходи щодо посилення боротьби КДБ з “ворожими проявами антирадянських елементів”. “В останній період, – зазначається в одному з них, – спостерігається тенденція до проведення антирадянськими елементами організованої ворожої діяльності. У першому півріччі 1962 р. органами КДБ Республіки ліквідовано шляхом арешту 11 антирадянських груп. У 1962 р. у Республіці збільшилась також кількість випадків поширення антирадянських листівок...”. У зв'язку з цим перед Управлінням та Слідчим відділом КДБ при Раді Міністрів Української РСР ставилось завдання «...вивчити причини, що сприяли зростанню антирадянських груп і збільшенню випадків поширення антирадянських листівок на території Республіки, і підготувати пропозиції для доповіді ЦК КП України» [11].

Наскільки важливою для органів державної безпеки УРСР була боротьба з ворожими проявами антирадянських елементів, свідчить хоча б той факт, що в документах вказуються навіть терміни виконання поставлених завдань. Так, у розпорядженні від 30 серпня 1962 р., виданому головою держбезпеки Республіки В. Нікітченком, усі тринадцять заходів щодо виконання наказу КДБ при Раді Міністрів №00175 «Про посилення боротьби органів державної безпеки з ворожими проявами антирадянських елементів» мають конкретний термін виконання [12].

Не менш важлива інформація щодо українського національно-патріотичного руху міститься у документах обласних архівів Служби безпеки України. Це кримінальні справи на учасників визвольних змагань, які, на думку сучасних українських науковців, є дуже своєрідним джерелом і надто специфічні [13]. Проте вони необхідні для відновлення історичної правди, їхня цінність полягає, зокрема у тому, що інколи ці документи є чи не єдиним джерелом для висвітлення діяльності тієї чи іншої підпільної групи або конкретної особи. Кримінальні справи є, зазвичай, доволі об'ємними, містять від кількох до десятків томів [14]. Це матеріали різнопланового спрямування, зокрема чимало постанов та копій постанов кримінально-процесуального характеру. Вони дають можливість відтворити хід слідства, з'ясувати мотиви та конкретні факти антирадянської діяльності підсудних, простежити їх життєвий шлях та скласти загалом уявлення про підозрюваного. Складовою частиною будь-якої кримінальної справи є речові докази – так звана антирадянська, націоналістична література, дактилоскопічні, філологічні, технічні та інші експертизи, наукові рецензії на певні самвидавні твори, фотокопії чи копії певних документів з інших кримінальних справ. Детальне вивчення протоколів допитів та інших матеріалів дає можливість з'ясувати методи проведення слідчих дій та способи досягнення остаточного результату. Ним, як правило, був обвинувальний висновок, на підставі якого суд і ухвалював вирок [15].

Загалом же матеріали кримінальних справ дають можливість зробити конкретні висновки щодо змісту, особливостей та характерних ознак українського національно-патріотичного руху в УРСР у зазначений вище хронологічний період.

Заслужують на увагу й документи Державного архіву Львівської області. Як відомо, у післявоєнний період Львівщина була одним із основних регіонів Республіки, де точилася справжня боротьба за реалізацію національної ідеї, тобто створення Української держави. Хоча тоталітарному сталінському режиму вдалося значною мірою придушити вікові прагнення української нації до волі, але остаточно знищити їх він не зумів. У середині 1950-х – першій половині 1960-х років в УРСР діяло чимало підпільних груп та організацій антирадянського спрямування, про що зазначалося вище. Частина з них спиралася на традиції повстанського руху ОУН-УПА. Серед них – підпільна організація «Український національний комітет», інформацію про діяльність якого можна знайти в матеріалах Державного архіву Львівської області [16].

Без сумніву, в ДАЛО міститься чимало цінних документів, що стосуються історії боротьби українських патріотів проти радянської влади. Типовий приклад – аналітична інформація про одну з перших, можна без перебільшення сказати етапних груп в еволюції українського руху, – Українську робітничо-селянську спілку [17]. Її учасників, а про це дізнаємось з архівних матеріалів, влада звинуватила в тому, що вони стали на шлях боротьби проти радянського державного ладу, КПРС і її марксистсько-ленінської теорії, відокремлення УРСР від СРСР і створення так званої «самостійної України» [18].

Загалом в документах ДАЛО відображено не тільки факти викриття націоналістичних груп та угруповань, заходи протидії виявленим проявам «українського буржуазного націоналізму» та «антирадянської» діяльності львівської інтелігенції, але й багато конкретних прикладів критики національної політики держави, виступів проти неї, несанкціонованих виявів національного життя.

Отже, архівні документи являють собою неоціненне джерело інформації, використання якої є необхідною умовою для об'єктивного висвітлення етапів чи історії боротьби української нації за свою свободу.

1. ЦДАГОУ, ф.1, оп.16, спр.75, арк.4-9; спр.85, арк. 247–256. 2. Русначенко А.М. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – С.312–313. 3. Там само. – С.324. 4. ЦДАГОУ, ф.1, оп.16, спр.85, арк.248, 251; Касьянов Г. *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років*. – К.: Либідь, 1995. – С.32. 5. *Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев*. – Львів: Світ, 1996. – С.338. 6. Баран В. *Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи*. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – С.136–137; Касьянов Г. *Вказ. праця*. – С.32; Русначенко А.М. *Вказ. Праця*. – С.36. 7. Русначенко А.М. *Вказ. праця*. – С.325–326. 8. ЦДАГОУ, ф.1, оп.16, спр. 75,

арк.5. 9. Русначенко А.М. Вказ. праця. – С.326. 10. ЦДАГОУ, ф.1, оп.16, спр.75, арк.7. 11. Там само, спр.109, арк.415, 417–430. 12. Касьянов Г. Вказ. праця. – С.10. 13. Русначенко А.М. Вказ. праця. – С.15. 14. Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області, Ф.П.26250. 15. Стасюк І.М. Джерела до вивчення історії українського національно-патріотичного руху в УРСР середини 1950-х – кінця 1980-х років ХХ ст // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Держава та армія”. – 2003. – №474. – С.98. 16. ДАЛО, Ф.П.3, оп.8, спр.437, арк.18. 17. Там само. – Спр.266, арк.59–62. 18. Там само. – Арк.61.

УДК: 324:355:342.841(477)

В.Г. Радецький
Національна академія оборони України

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ ТА ГУАМ

©Радецький В.Г., 2008

Розглянуто питання щодо можливої участі України в міжнародній миротворчій діяльності із забезпечення політичної та економічної безпеки в центральназійському регіоні.

Opening the main factors, what influences on complete of Ukrainian army by military men of professional service political and economical security in Region of Central Asia.

Сучасний світ являє собою широку мережу глобальних і регіональних міжнародних міжурядових організацій, що мають різноманітні цілі. Але кожна з них представляє структуру, яка на перше місце ставить завдання забезпечення глобальної, регіональної та національної безпеки усіх і кожної країни-члена тієї чи іншої організації.

Україна після проголошення незалежності у 1991 році активно включилася у світові політичні процеси і, зокрема, в діяльність міжнародних міжурядових організацій. Вона, враховуючи політичні й економічні міркування, прагне до створення багатополлярної системи міжнародного співробітництва. Така система забезпечить політичну й економічну безпеку держави за рахунок розширення міжнародних контактів. Країна має значні транспортно-енергетичні інтереси в Транскавказькому регіоні й у Центральній Азії, відіграє важливу роль у зміцненні міжнародного співробітництва, у пошукванні інтеграційних процесів. Її інтереси багато в чому збігаються з інтересами держав ГУАМ [1].

У рамках співробітництва з країнами Кавказького регіону прикладом є існуюче міждержавне об'єднання Грузії, України, Азербайджану і Молдови – ГУАМ. Україна виступає за поглиблення взаємодії і координації позицій чотирьох країн з основних питань діяльності ОБСЄ в плані збільшення ваги зазначених країн у цій організації, закріплення в документах ОБСЄ положень, пов'язаних зі збереженням незалежності, суверенітету і територіальної цілісності цих країн та створення навколо них стабільного оточення. Існуючий позитивний досвід координації дій вищевказаних країн в ОБСЄ набуває поширення на ООН.

Утворення ГУАМ – це було не просто рішення лідерів держав, цьому сприяли такі об'єктивні потреби і обставини:

подібність внутрішньополітичної ситуації та близькість рівнів соціально-економічного розвитку країн-учасниць, потреба модернізації суспільства і прагнення до зменшення рівня залежності від опіки Москви;

тотожність поглядів керівництва країн ГУАМ на політичні процеси, які відбуваються на пострадянському просторі, на глобальному та регіональному рівнях;